
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

REGÉNNYÉ FEJLESZTETT ÖTLET

Végel László: *Attünetések*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984

A kísérlet szótól sokan fanyalognak erre felénk, mondandómat mégis azzal kell kezdenem, hogy Végel László regénye kísérleti regény. Kísérlet arra, hogy egy nemzedék meghasonlásának történetét minél szerteágazóbban és sokoldalúbban dokumentálja a modern széppróza eszközeivel.

Sándor, a rendező, Szőnyi Péter, Zsolnai Anna és mások anyagiakhoz jutnak a hetvenes évek végén, s hozzáfoghatnak tervük valóra váltásához: filmre viszik az 1941-es magyar megszállást közvetlenül megelőző és követő újvidéki eseményeket. A kis társaságot régóta foglalkoztatja a téma, már a hatvanas évek végén, végzős egyetemistaként, színpadra szerették volna állítani, vállalkozásuk azonban néhány felelős ember értetlensége miatt a bemutatóig sem jutott el. Már a regény exozíciója jelzi tehát, hogy Végel László három fő idősíkon bonyolítja majd műve cselekményét. A voltaképpeni regényidőt a „jelen” alkotja, ez azonban minduntalan felfeslik, s elsősorban a regény hősének, Szőnyi Péternek reflexiói révén újra meg újra kiegészül a közelmúlt élményeivel, tapasztalataival, illetve a filmforgatás révén a távolabbi múlt eseményeivel is. Mondhatnánk akár úgy is, hogy az objektíválódó „külső” időt a kamerák, a régi Újvidéket idéző feliratok, tárgyak és objektumok, a színészek és az ide-oda hömpölygő statiszták teremtik meg, emellett azonban a regénynek megvannak a maga „belső” idődimenziói is, amelyeket a „külső” időben mozgó nagy többsége nem is érkezik, de amelyek mégis döntően kihatnak az egész film-regény szerkezetére.

Végel László jó érzéssel aknázza ki a lehetőséget, hogy a filmezés folytonosságából, a film stabil kulisszarendszeréből bármikor kiléphet a hős múltja felé, sőt egészen addig, ameddig Szőnyi Péter emlékezete el sem ér. A tapasztalatok és reflexiók egész tükörrendszerét sikerül így megalkotnia, s ebben végül pontosan megmutatkoznak mindazok az okok, amelyek a hős csődhelyzetét előidézték.

Azonnal fölmerül, persze, a kérdés, hogy a kis társaság miért épp

1941-et tartja megfilmesítendőnek. Miért nem egy olyan későbbi időpont jelent számukra meg nem kerülhető élményt, amelyet már ők maguk is átéltek? Vagy miért nem egy korábbi periódus ejtette rabul, a figyelmüket? Aligha adhatnánk egészen pontos feleletet. Valószínűnek látszik azonban, hogy a választott időpontra nem is a buzgón filmező társaságnak, hanem Végel Lászlónak volt szüksége elsősorban. Olyan pillanatot akart megragadni ugyanis, amely határmezsgye történelmünkben. Egyfelől mind közelebb ér vidékünkhez a háború, a pusztító terror, másfelől azonban felerősödnek azok a társadalmi erők is, melyek a forradalom kirobbantására és az élet megváltására készülődnek. Kizökkenőben van az idő, mondhatnám Shakespeare-rel, s ez önmagában is elegendő ok arra, hogy az írói figyelmet lekösse. Hiszen a kor csakugyan felszínre dobta a kis Löwingereket, kik lázasultan egy minden erőszakot megszüntető világtorradalomról álmodtak, a Lakatos elvtársakat, kik az abszolút pártfegyelmet tartották egyedüli szentségnek, a liberális ügyvédek, kik *se ide, se oda* nézetekbe burkolták önös érdekeiket, a szájhiós nyárspolgárokat, kik egyleti bálokon élték ki vak nacionalizmusukat stb. stb. Hogy azonban Végel Lászlót elsődlegesen mégsem az alakoknak ez a galériája érdekelte, arról mi sem tanúskodhat meggyőzőbben, mint hogy többségük papirosizú, vagy ne túlozzunk, mondjuk inkább így: tipikus figura. (Lehetséges, természetesen, hogy ez részben a film szöveggönyvének a hibája!) A szikár tipizálás arra utal, hogy a regény háborús rétegét Végel László nem „önértékű” rétegnek képzelte el, hanem inkább olyan ellenpontnak, amely, ha közverve is, de Szőnyi Péter csödbe jutását magyarázza.

Nem kell messzebb mennünk, elég a báli jelenetet és a film bemutatója utáni kis ünnepséget egybevetni. Az elsőkben bornírt polgárok fecsegnek összevissza, a másodikban pedig filmesek, kritikusok, közéleti emberek csevegnek ugyancsak sóltanul. A két, egymástól időben is messze eső csoportosulás szóhasználata, eszméi merőben különböznek, ám a csevegő „távolléte”, önmagára nem eszméltsége, dehumanizáltsága messzeszemenően rokon. Az ember tehát rengeteget változott az utóbbi évtizedek során, de hogy jobb lett-e, az már kétséges, vonhatjuk le a tanulságot. S nemcsak e két jelenet interferenciája alapján. Számos epizód felelget egymásnak a regényben, azt sugallva, hogy a fiatalságban, annak egy részében, határozottan ott élnek a löwingeri álmok, a konzolidált élet azonban ismételten lezárja az utat a fiatalos cselekvésnek nem pusztán löwingeri, hanem lehetséges mai változatai előtt is. Nem véletlen hát, hogy a regényben „egy nemzedék eltűnt utópiájáról” is szó esik, s hogy Szőnyi Péter nem érzi jól magát Majoros József szerepében, noha tíz évvel a forgatás előtt még vágyott rá.

Szőnyi Péter levertsége, fásultsága, lelki orthontalansága mélyéről egy olyan gondtalan ifjúi elme fényei szüremlenek elő, amely már-már val-

lásosan hitt egykor a mind tökéletesebb stációk felé mutató fejlődés szükségszerűségében, egy adott pillanatban részesévé vált, legalábbis gondolatban, ennek a fejlődésnek, utóbb azonban kívülre sodródott, s valójában már csak a nosztalgia jelenti számára az egyetlen mértékadó „realitást”.

Egy kicsit új *Érzelmek iskolája* tehát az *Attünetések*. Föltétlenül figyelmet érdemel, még ha egynémely megoldása folytán nem emelkedett is az emlékezetes regények nivójára. Végel László kerüli a leírást, a szélesebb mederben áradó epikumot, ehelyett, a filmezés dinamikáját követve, inkább pattogó tömondatokban informál, vagy párbeszédelteti hőseit. Ez még nem is lenne baj, csakhogy a dialogizálók lelkiállapotáról is állandóan tudósít. Bekezdései helyenként valósággal hemzsegnék az érzelmi reakcióktól, anélkül azonban, hogy mögöttesük feltárulna. Külsőleges kommentárok maradnak tehát, melyek lehúzzák a szöveget, hiszen ha maga a párbeszéd nem tud atmoszférát teremteni, akkor az írói közbeavatkozás vajmi keveset segíthet.

Ugyanakkor a regény zárófejezete, hőszünk kifulladásig menő, godard-i nagy futása is problematikus. Kissé sztereotíp, lejáratott az, ahogyan Szőnyi Péter tudatában futás közben a regénynek csaknem minden lényeges mozzanata föl villan, ennél is zavarkeltőbb azonban, hogy a forgatás alatt Szőnyi már lefutotta egyszer ezt a távot. Nem állítom, hogy az epilógus teljesen érdektelen, sőt, az utolsó néhány sor éppenséggel nélkülözhetetlen, ám ennek ellenére kimódolt, hogy ne mondjam, „irodalmi” a befejezés.

Míndez pedig paradox módon azt a hatást váltja ki végül, mintha a „film” mégsem készült volna el, mintha „szövegekönyvet” olvastunk volna csupán, amely nem tudja kellő művészi intenzitással feledtetni az alapötlet eszmei állványzatát.

UTAS! Csaba

ÉRTELMISÉGI BARANGOLÁS

Herceg János: *Távlatok*. Forum, Újvidék, 1983

Bárhon is tartózkodik Herceg János, minden élmény gondolatokat ébreszt benne, melyeket a Mosztonga partján, „falusi magányában”, lejegyez. Mivel fogékonysága rendkívüli, az élmények pedig, legyenek azok közvetlenek — ezek vannak túlsúlyban — vagy közvetettek, valósággal áramlanak feléje, ő mindig kész befogadni őket. Minden átéltről van közölni valója, meghökkenítő aspektusokat villant elénk, összefüggései elgondolkodtatók. Érdeklődési köre tág, számára elegendő, ami másnak talán jelentéktelen impulzus, legyen az hír, katalógus, színfolt egy fest-